

LA MONOPARENTALITAT SUPOSA UN RISC PEL RENDIMENT ESCOLAR DELS FILLS?

Diederik Boertien, Centre d'Estudis Demogràfics

Els pares segueixen diferents estratègies per garantir un bon futur pels seus fills. Inverteixen en les seves habilitats, educació, normes i valors. Hi ha estratègies que impliquen temps, com escollir una escola o llegir contes als nens. Altres, en canvi, requereixen que els pares tinguin diners, com les classes extraescolars o viure en un "bon barri". Els progenitors que conviuen, sovint poden ajudar-se mútuament, mentre que fer totes aquestes inversions pot resultar més difícil pel progenitor d'una família monoparental. Hauríem doncs de preocupar-nos per les oportunitats que tindran els seus fills? I pels fills que viuen en famílies monoparentals de nivells socioeconòmics més baixos? I, en cas afirmatiu, què hi podem fer?

Ens proposem respondre a aquestes preguntes en relació a Espanya, país on les famílies monoparentals femenines són cada vegada més habituals. En primer lloc, utilitzem les dades del Cens per documentar l'augment de les famílies monoparentals femenines i veiem que, el 1991 el 6% dels menors vivien en una família monoparental d'aquest tipus, mentre que el 2011 aquest percentatge ha crescut fins el 15%. A continuació estudiem les dades del projecte PISA de l'OCDE per analitzar les aptituds en matemàtiques dels nens que viuen en famílies monoparentals. Tot i que les puntuacions d'aquest grup són lleugerament inferiors als resultats dels que viuen amb dos progenitors, aquestes diferències són molt poc rellevants quan s'examinen més detalladament. Pensem que, si volem fomentar la igualtat d'oportunitats, no hem de centrar-nos en l'estructura familiar sinó en altres fonts de desigualtat d'oportunitats, com el nivell d'ingressos, el barri on viuen i el col·legi.

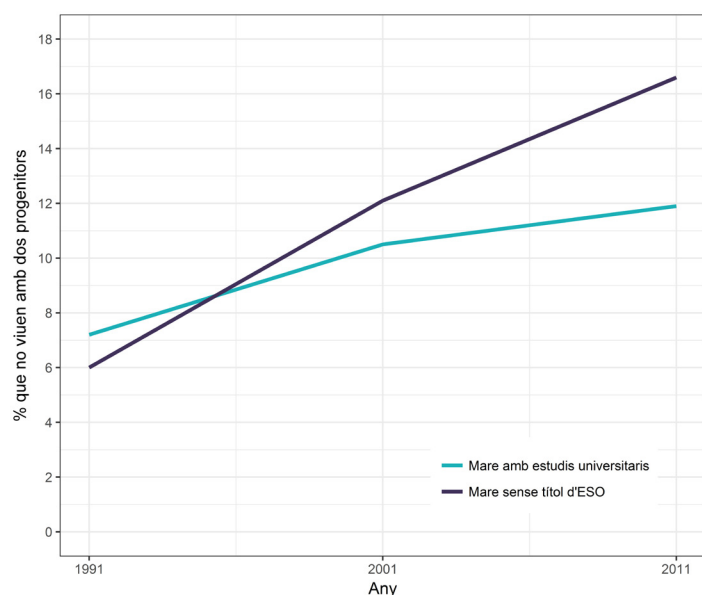
CANVIS EN EL PERFIL SOCIOECONÒMIC DE LES MARES DE FAMÍLIES MONOPARENTALS

Històricament, si un progenitor acabava criant als seus fills en solitari era per la mort del pare o la mare. Per sort, avui en dia, només una petita minoria de nens viu aquesta experiència. Actualment, a Espanya, la via més habitual per a la creació d'una família monoparental és per la separació dels dos progenitors que, o bé estaven casats o bé vivien junts. Un percentatge de fills molt reduït no arriba a viure mai amb el seu pare, situació que pot ser planificada o no. A Espanya, han augmentat tant les ruptures entre els progenitors com les famílies monoparentals femenines des del naixement (Castro Martín i Seiz Puyuelo, 2014). Segons les xifres del cens, el 1991 només el 6% dels menors de 16 anys vivien tan sols amb la mare, mentre que el 2011, aquest percentatge va pujar al 15%.

El perfil de les mares de famílies monoparentals també ha anat canviant. Com es veu a la figura 1, les famílies monoparentals femenines eren lleugerament més habituals entre les dones amb estudis superiors. En els darrers anys però, han augmentat especialment entre les dones amb menor nivell d'estudis (vegeu també Garriga i Cortina, 2017).

Aquests canvis en la relació entre nivell d'estudis i famílies monoparentals femenines s'han observat a tot Europa, però la causa es desconeix. Una teoria clàssica sostenia que la separació, mentre no estava acceptada socialment, constituïa una opció que

FIGURA 1. Percentatge de menors que no viuen amb un pare a la llar, en funció del nivell d'estudis de la mare

Font: Censos espanyols de 1991, 2001 i 2011. Fills de 16 anys o menys.

només estava a l'abast dels més afavorits de la societat (Goode, 1963). En les societats "tradicionals", separar-se pot ser il·legal, car o fins i tot, un motiu d'estigmatització. En un context així, separar-se pot suposar un pas relativament trencador i costós per als progenitors, de manera que sovint només poden accedir-hi les elits. A mesura que la separació passa a estar socialment més acceptada, podria tornar-se més fàcil, més econòmica i més accessible. En aquest cas, es necessiten menys recursos per divorciar-se, de manera que les persones de nivell socioeconòmic més baix també hi accedeixen.

En un context en el que la majoria de les persones que volen abandonar a la seva parella tenen la possibilitat de divorciar-se, la felicitat real d'un matrimoni passa a ser el factor més important per determinar qui es divorcia i qui no. Sovint es comenta que les persones pobres podrien divorciar-se més, perquè estan menys satisfetes de les seves relacions, ja sigui per les tensions induïdes per factors econòmics o per les discussions relacionades amb les normes de gènere. Malgrat això, també és possible que influeixin altres motius més pragmàtics, com el fet de tenir un habitatge en propietat, que pot convertir la separació en un problema més complex si es compara amb la situació de les parelles que havien llogat un habitatge.

Independentment de les raons, la concentració de famílies monoparentals entre els grups socioeconòmicament desfavorits, pot constituir un obstacle pel desenvolupament de les habilitats i conductes dels seus fills. Fins a quin punt és greu aquesta qüestió?

REPTES DE LES FAMÍLIES MONOPARENTALS

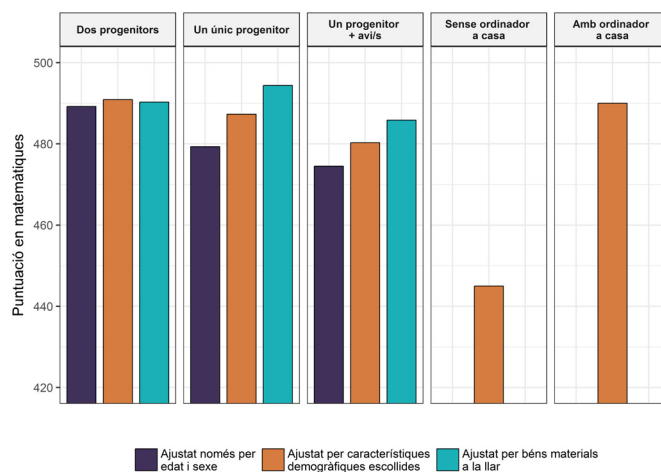
La vida dels menors que resideixen amb un sol progenitor és diferent de la d'aquells que comparteixen la llar amb ambdós. Els primers, és probable que tinguin menys contacte amb el progenitor que no viu amb ells. Per contra, el progenitor que conviu amb els fills, amb freqüència ha d'assumir en solitari la tasca de criar-los diàriament. En molts casos, això significa que els progenitors de famílies monoparentals -normalment les mares- han de començar a treballar menys hores per poder atendre als seus fills, el que pot conduir a la pobresa o altres causes de tensió econòmica. Si la família monoparental és el resultat d'una ruptura entre els progenitors, els fills també necessitaran adaptar-se emocionalment a la nova situació però, alhora, la separació dels progenitors pot evitar-los l'exposició a conflictes dins la llar. En conjunt, aquests factors poden constituir obstacles perquè els menors rendeixin a l'escola, desenvolupin les seves habilitats, acabin els estudis universitaris i aconseguixin una bona feina en etapes posteriors de la vida.

Molts dels reptes que plantegen les famílies monoparentals es poden minimitzar amb mesures com, per exemple, la custòdia compartida, el pagament de pensions d'aliments, el suport econòmic per als progenitors de famílies monoparentals i una atenció a la infància de caràcter públic que faciliti que els progenitors d'aquesta tipologia familiar puguin treballar. La nova parella del progenitor també pot ajudar fins a cert punt en les tasques de criança, però la seva presència a la llar també pot requerir una nova adaptació emocional per part dels fills.

Un gran nombre d'investigacions d'arreu del món han documentat l'existència de diferències en els resultats dels menors en funció de l'estructura familiar on hagin viscut durant la seva infància (Harkonen et al., 2017). També és així a Espanya. A la figura 2 es mostren els resultats, per grups de menors, d'una prova estandarditzada de matemàtiques realitzada per una mostra àmplia i representativa d'Espanya (més de 20.000), en el marc del programa internacional PISA de l'OCDE (<http://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/>).

Es pot observar que els menors que vivien amb el pare i la mare van obtenir una puntuació de 489, mentre que la dels que vivien amb un sol progenitor va ser de 479 (barres púrpures de la figura 2). Els nens que vivien amb un sol progenitor i, a més, un o més

FIGURA 2. Puntuacions mitjanes en la prova de matemàtiques de nens/es de 15 anys, a Espanya, el 2012

Font: PISA 2012; mitjana de cinc puntuacions en matemàtiques possibles.

Nota: "Un sol progenitor": nens que viuen amb un progenitor i sense cap avi (8,5% de la mostra). "Un progenitor + avi/s": nens que viuen amb un progenitor i com a mínim un avi (1,8% de la mostra). Les "característiques demogràfiques" són la regió de residència, ser un menor nascut a l'estranger, tenir una mare nascuda a l'estranger, el sexe del menor, així com el nivell d'estudis i l'edat de la mare. "Béns materials a la llar" és un indicador sintètic de si el menor té accés, a casa, a una habitació per a ell sol, un ordinador o una taula per estudiar, per exemple. Les diferències entre les barres púrpures són significatives estadísticament, amb un interval de confiança del 95%, així com les barres taronges, per a la variable de tenir un ordinador a casa, però no per a les altres.

avis, van obtenir puntuacions encara més baixes: 475 de mitjana. Veient aquestes xifres, podria semblar que l'estructura familiar influeixi en els resultats dels menors al llarg de la seva vida. Malgrat això, davant aquesta afirmació, hi ha importants reserves a tenir en compte.

En primer lloc, podem dir que hi ha multitud de característiques que afecten el rendiment escolar. Un objectiu clau de la investigació hauria de ser doncs, detectar quins són els factors més importants que influeixen en el desenvolupament infantil. Per tant, hauríem de comparar les diferències observades per l'estructura familiar amb les observades segons altres característiques. A la figura 2 es mostra com difereixen les puntuacions en matemàtiques depenent de si els fills tenen o no un ordinador a casa. És probable que no tenir un ordinador a casa sigui un indicador de dificultats econòmiques a la llar. Aquells sense accés a un ordinador a la llar van obtenir una puntuació mitjana en la prova de matemàtiques de 445, mentre que els nens que sí tenien un ordinador a casa, va ser de 490. La diferència és de 45 punts, una xifra bastant superior a la de 14 punts observada en funció de l'estructura familiar. Per tant, sembla ser que l'estructura familiar no és tan important per a les habilitats dels fills com altres característiques concretes de les famílies.

En segon lloc hi ha la qüestió de la "causalitat". Quan dues característiques estan relacionades entre sí, això no vol dir automàticament que una d'elles sigui la causa de l'altra. Per exemple, si les persones pobres tenen més probabilitats de separarse, l'obtenció de puntuacions més baixes en matemàtiques per part dels nens que viuen amb un sol progenitor podria ser degut a la seva situació de pobresa i no a l'absència d'un progenitor a la llar. Els sociòlegs utilitzen una gran varietat d'estratègies per esbrinar si les relacions entre característiques es deuen a factors addicionals o bé si reflecteixen relacions de causa i efecte. La més senzilla d'aquestes estratègies consisteix a analitzar les característiques que ja existien quan els nens van començar a viure en una família monoparental. Aquesta estratègia s'ha aplicat utilitzant algunes variables demogràfiques bàsiques en les barres taronges de la figura 2.

Les barres taronges mostren que les diferències en el rendiment escolar en funció de l'estructura familiar es redueixen quan tenim en compte aspectes com la regió, haver nascut a l'estranger, l'edat de la mare i el nivell d'estudis de la mare. Així, la puntuació mitjana dels fills que viuen amb els seus dos progenitors passa a ser només 4 punts superior a la puntuació mitjana dels que viuen amb un únic progenitor. En el cas dels que viuen amb un progenitor i un avi, la disparitat és de 10 punts¹. Probablement aquestes serien encara

menors si poguéssim tenir en compte més característiques de les famílies, com l'estatus socioeconòmic dels pares que no viuen amb els seus fills.

Malgrat tot, sembla ser que encara hi ha certes diferències en el rendiment en matemàtiques dels fills que viuen amb els dos progenitors en comparació amb els que no. Quin podria ser el motiu? Sovint es proposen, com a possibles explicacions, el menor nivell d'ingressos i el major risc de pobresa dels progenitors de famílies monoparentals. Els nens que viuen amb un progenitor i un avi podrien estar en una situació de pobresa especialment acusada. Quan una família monoparental es trasllada a viure amb els avis, un possible motiu és que el progenitor de la família monoparental no disposi dels diners suficients per viure sol amb els seus fills.

A Espanya, les disparitats materials sí que semblen ser importants. Quan s'inclou com a variable si els menors tenen accés a casa a certs objectes materials, com una habitació per a ells sols, una taula d'estudi o un ordinador, les disparitat de puntuació en les proves pràcticament desapareixen, com mostren les barres de color turquesa de la figura 2. Si volem reduir encara més les disparitats derivades de l'estructura familiar, una bona opció seria invertir en donar suport econòmic als progenitors de famílies monoparentals. Un exemple de polítiques d'aquest tipus seria millorar l'accessibilitat a una bona qualitat de la infància, el que permetria als progenitors de famílies monoparentals dedicar més hores al treball remunerat.

HAURIA DE PREOCUPAR-NOS LA MONOPARENTALITAT?

Ser pare o mare pot ser una experiència intensa. Tots els progenitors s'han d'enfrontar a alts nivells de tensió, en un moment o altre de la vida dels seus fills. Per això, no és sorprenent que hi hagi inquietud sobre si els progenitors de famílies monoparentals podrien necessitar ajuda per afrontar la criança. L'augment del nombre de famílies monoparentals entre les dones de menys nivell educatiu podria despertar certa preocupació i, en concret, sobre la capacitat dels seus fills per assolir els seus objectius a la vida. Malgrat això, en analitzar els resultats reals dels fills de famílies monoparentals, sembla ser que els menors que viuen amb un sol progenitor no tenen un rendiment molt distint del dels seus iguals.

Hi ha diferències en les habilitats cognitives dels menors en funció de la seva estructura familiar però, aquestes són molt petites en comparació amb altres característiques com, per exemple, disposar d'un ordinador a casa. Per tant, sembla ser que als fills que viuen amb un sol progenitor, les coses els van bé. Si ens preocupa la

¹ Si s'analitzen les proves llengua i ciències, en comptes de les matemàtiques, les diferències resulten ser encara menors o fins i tot, inexistents.

igualtat d'oportunitats de la infància a Espanya, els esforços polítics s'haurien de centrar en minimitzar la dissimilitud en els resultats dels menors, tenint en compte altres característiques d'origen, com els ingressos o el nivell d'estudis dels pares.

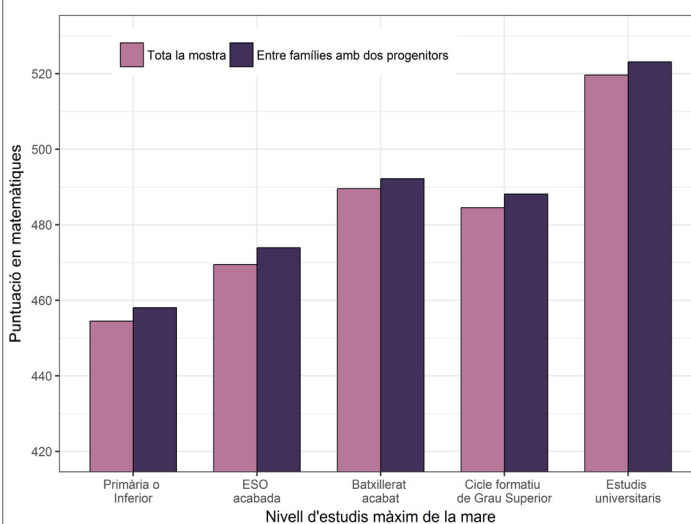
Per subratllar aquest punt, la figura 3 presenta un últim conjunt de xifres. Les barres de la figura 3 mostren la manera en què les puntuacions en matemàtiques dels fills depenen dels estudis de la mare. Les variacions són notables i ascendeixen fins als 66 punts que, de nou, és una diferència molt superior a les observades entre els menors que viuen en altres estructures familiars. Les divergències degudes al nivell d'estudis de la mare serien més petites en un món en el que tots els menors visquessin amb els dos progenitors? És probable que la millor suposició sobre com seria aquest món hipotètic sigui aquella basada en comparar els resultats en matemàtiques dels menors que, a hores d'ara, sí viuen amb els dos progenitors.

Les barres púrpures de la figura 3 ofereixen una indicació sobre aquesta situació hipotètica. Presenten les puntuacions de les proves de matemàtiques de PISA, segons el nivell d'estudis de la mare, per aquell subgrup de menors que viuen amb els dos progenitors. Es pot observar que les habilitats matemàtiques podrien ser una mica superiors en tots els grups d'aquest univers imaginari en el qual tots els nens viurien amb els dos progenitors. Malgrat això, les diferències entre els menors en funció del nivell d'estudis de la mare canviarien poc. Entre els nens que viuen amb el seu pare i la seva mare, aquells que la mare té un nivell d'estudis baix obtenen, de mitjana, una puntuació en matemàtiques 65 punts inferior a la d'aquells que la mare té estudis superiors. Aquesta xifra és bàsicament igual a l'observada en el conjunt de la població. En un

món en el qual tots els fills visquessin amb els seus dos progenitors, és improbable que les diferències en les habilitats dels nens d'acord a la seva situació socioeconòmica fossin significativament distintes a les actuals.

Si ens preocupen les oportunitats dels nens desfavorits a Espanya, no ens hauríem de centrar en les famílies monoparentals femenines ni tampoc en l'estructura familiar en general, sinó en altres factors que poden explicar els resultats dels nens. Exemples d'aquests factors són la variació en els ingressos de les famílies, la cria, les escoles i els barris on viuen.

FIGURA 3. Puntuacions en matemàtiques segons el nivell d'estudis de la mare en el conjunt de totes les famílies i en aquelles en les que els menors viuen amb el seu pare i la seva mare

Font: PISA 2012; mitjana de cinc puntuacions en matemàtiques possibles.

Referències bibliogràfiques

Castro-Martín, T.; Seiz-Puyuelo, M. (2014). "La transformación de las familias en España desde una perspectiva socio-demográfica". *VII informe sobre exclusión y desarrollo social en España 2014*. Madrid: Fundación FOESSA.

Garriga, A.; Cortina, C. (2017). "The change in single mothers' educational gradient over time in Spain". *Demographic Research*, 36: 1859-1888.

Goode, W.J. (1963). *World Revolution and Family Patterns*. Nova York (NY): The Free Press.

Härkönen, J.; Bernardi, F.; Boertien, D. (2017). "Family dynamics and child outcomes: An overview of research and open questions". *European Journal of Population*, 33 (2): 163-184.

Cita

Diederik Boertien (2018) "¿Supone la monoparentalidad un riesgo para el rendimiento escolar de los hijos?", *Perspectives Demogràfiques*, 10: 1-4 (ISSN: 2696-4228). DOI: 10.46710/ced.pd.cat.10.

ISSN

ISSN 2696-4228

DOI

<https://doi.org/10.46710/ced.pd.cat.10>

Editors

Andreu Domingo i Albert Esteve

Correspondència dirigida a:

Diederik Boertien
dboertien@ced.uab.es

Crèdits

Gràfics: Anna Turu
Maquetació: Xavier Ruiz Vilchez

Agraïments

Alguns dels arguments exposats en aquest text es basen en un treball realitzat amb Fabrizio Bernardi (European University Institute). Desitjo expressar el meu agraïment a Andreu Domingo i a Albert Esteve pels seus comentaris sobre el text. Aquesta recerca ha estat possible gràcies al suport del programa Beatriu de Pinós de l'AGAUR (2016-BP-00121) i al projecte, liderat per Iñaki Permanyer, EQUALIZE del Consell Europeu de Recerca (ERC-2014-StG-637768).

Enllaç url

<http://ced.uab.es/difusio/butlleti-perspectives-demografiques>

Contacte

Centre d'Estudis Demogràfics.
Carrer de Ca n'Altayó, Edifici E2
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra / Barcelona
Espanya
Telèfon: +34 93 5813060
Correu: demog@ced.uab.es
Web: <http://ced.uab.es/>